

Çocuk Edebiyatında Görsel Metin Eleştirisi

Medine SIVRİ*

Çağımızda yaratılan popüler görsel dilin yaygınlaşma hızına baktığımızda, bir bütün olarak edebiyatın da bu yaygınlaşma hızından oldukça etkilendiğini söyleyebiliriz. Nitekim günümüzde birçok romanın sinemaya aktarılması, hatta gişe rekorları kıran filmlerin devamı için yeni romanların yazılması bu etkilenmeyi en açık biçimde göstermektedir. Kuşkusuz ki edebî alanda, popüler görsel dilin yaygınlaşma hızından en çok etkilenen, özellikle okul öncesi ve ilköğretim birinci kademedeki yer alan küçük çocuklar için kaleme alınmış çocuk edebiyatı eserleridir. Çünkü bu eserlerin hedef kitlesi olan çocuklar için bir kitaptaki en önemli öge; kitap tasarımıyla birlikte görsel metindir.

Bütün bunlara rağmen ülkemizde, çocuk ve gençlik edebiyatı alanında düzenlenen birçok sempozyumda; yayımlanan dergi, kitap ve makalelerde, çocuk ve gençlik yayınlarında görsel metinlerle ilgili eleştiri, öneri ve akademik çalışmaların sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Yayımlanan çalışmalarda da; çocukların kitaplarda yer alan görsel metni nasıl okuduğu, görsel metnin dilsel metinle ilişkisi, sanatsal değeri, derin anlamsal yapısı, çocuğa göreliği ve kültürel kodlarla ilişkisi gibi unsurlar yeterince ele alınmamaktadır. Oysa özellikle Batı dünyasında, çocuk edebiyatı eleştirisi ile ilgili, özellikle de 1980'lerden sonra, yayımlanan kitap ve akademik çalışmalarda, bu konuların birçoğunun derinlemesine işlendiğini görmekteyiz. İlginç bir örnek vermek gerekirse; ülkemizde Kültür Bakanlığı öncülüğünde 11-13 Kasım 1981 yılında yapılan Çocuk Yayınları Sempozyumu'nda yer alan Erkan Kırtunç'un "Çocuk Yayınlarında Resim ve Estetik" bildirisinde, görsel metnin çocuk edebiyatı yayınlarındaki önemi, konu-resim ilişkisi, çocuğa göreliği gibi konuları bir resimleyen olarak oldukça etkili bir şekilde ele aldığını ama o dönemden günümüze kadar bu bildiride yer alan ana hatların neredeyse tekrarlanıp aynı biçimde sunulduğunu, genellikle aşılmadığını söyleyebiliriz. Bunun başlıca nedeni, ülkemizde, çağdaş eleştiri kuramlarının çocuk edebiyatı alanındaki uygulanma azlığıdır. Nitekim görsel metin-dilsel metin arasındaki ilişki, görsel metnin çocuğa göreliği, kültürel kodları, derin yapısı gibi unsurlar ancak çağdaş edebiyat kuramlarıyla ele alınabilir.

Bu bağlamda bakıldığında, 2014 yılında Tudem Yayınları'na yayımlanan *Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Gösterge Bilimsel Bir Uygulama: Aytül Akal* isimli eser; çocuk edebiyatı eserlerinin çağdaş eleştiri kuramlarından biri olan gösterge bilimsel yöntemle incelendiği zaman, görsel metinler üzerinde ne gibi eleştirel okumaların yapılabileceğini göstermesi bakımından ülkemizdeki çocuk edebiyatı çalışmaları için yol açıcı bir çalışma niteliğindedir. Buna karşın farklı dünya ülkelerinde bu tür çalışmalar çok daha önceleri

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü.

başlamıştır. Nitekim, 1993 yılında yayınlanan *Evaluating Children's Book: A Critical Look* (Çocuk Kitaplarının Değerlendirilmesi: Eleştirel Bir Bakış) kitabında *Visual Criticism and Children's Literature* (Görsel Eleştiri ve Çocuk Edebiyatı) bölümünü yazmış olan Barbara Kiefer, gösterge bilimsel yöntemin çocuk edebiyatı eserlerindeki görsel metni okumada etkili olacağını çok daha önceden öngörmüştür:

“Useful theories regarding the art of the picture book have, I believe, developed out of the field of semiotic theory.” “İnanıyorum ki, kitaplardaki resimlerin sanatsallığıyla ilgili faydalı kuramlar, gösterge bilimsel kuram alanından gelişmiştir.” (Betsy-Roger, 1993:74)

Bu örnek bize, çocuk edebiyatı eleştirisinde çağdaş edebiyat eleştiri kuramlarından ne kadar geç yararlanmaya başladığımızın bir başka kanıtını göstermektedir. Çocuk edebiyatında görsel metin eleştirisini ele alırken çalışmamızı birkaç başlık altında ele almayı uygun gördük.

Görsel Metin ve Çocuk

Okul öncesi dönem diye tanımladığımız altı yaş altındaki dönemde çocuk, on bir aylıktan itibaren nesnelere tanıyarak çevresindekileri karşılaştırabilmektedir. Geoff Moss, “Metafiction, Illustration and the Poetics of Children’s Literature” (Üstkurmaca, Resimleme ve Çocuk Edebiyatı Sanatı) adlı makalesinde bu döneme şöyle değinmektedir:

“Research indicates that children of two to two-and-a half years of age often tend to ignore the spatial relationships in pictures, with the result that they look at books upside down or fail to separate the trivial from the important.

Up to the age of around four years children do not tend to make narrative links between series of actions in different pictures. Instead of seeing a story, they tend to see a group of objects, they make an inventory; even seven-year-olds may have difficulty with sudden changes in background or period or with objects not coloured in a conventional way. In general, children under six years of age tend to see ‘wholes’ and are not always capable of making completions of complex pictures.” (Hunt, 1992: 52)

“İki ve iki buçuk yaşındaki çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bu yaştakiler kitaplara tersten bakma ya da önemli-önemsiz ayrımı gibi resimsel ilişkileri kuramama eğilimi göstermektedirler.

Dört yaşına kadar olan çocuklar farklı resimlerdeki anlatılar arasında ilişki kurma eğilimini göstermezler. Bir hikâyeye görmektense gruplandırılmış nesnelere görme eğilimindedirler, nesnelere kataloglarlar; hatta yedi yaşındakiler bile, geleneksel yöntem içinde renklendirilmemiş nesnelere olması ve öyküdeki arka planın ya da anlatının aniden değişmesi durumunda ilişki kurmada zorlanırlar. Genelde, altı yaş altındaki çocuklar bütünü görme eğilimindedirler ve karmaşık resimleri tamamlayabilme kapasitesine her zaman sahip değillerdir.”

Özellikle de okul öncesi diye tanımladığımız bu dönemde, çocuk kitaplarında yer alan görsel metinlerin çocuğun nesnelere ve kavramları anlamlandırmasında oynadığı rol oldukça önemlidir. William Moebius, 1986 yılında *Word and Image* (Dünya ve İmge) dergisinde yayınlanan makalesinde, çocuk kitaplarındaki kelimeleri ve resimleri birbirlerinin üzerinden kayan ve birbirlerinin içine geçen tektonik plakalara benzetmektedir. Bu tektonik plakalar birbirleriyle sürekli devinim içinde olup asıl yapıyı yani eseri oluş-

turmaktadır. Moebius'un söylediği gibi görsel metnin ve dilsel metnin iç içe geçmiş ve birbirleriyle sürekli devinim hâlinde olan bu yapısı, çocukların algı ve kavram dünyasını geliştirebilecek ve onların dikkatini kendi üzerine kolayca toplayabilecek eserlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Tüm bu yorumlardan hareketle öyleyse şöyle bir soru sormak mümkün müdür? Popüler görsel dilin dergiler, televizyonlar, bilgisayarlar ve hatta cep telefonlarında bile yaygınlaştığı, bütünüyle görsel bir bombardımana tutulduğumuz bu çağda resimli çocuk kitapları bu kadar önemli midir? Çocuk edebiyatı çalışmaları alanında dünyaca ünlü ve çeşitli uzmanların bir araya gelerek hazırladığı *Children's Literature Briefly (Kısaca Çocuk Edebiyatı)* kitabında uzmanlar bu soruya 'evet' cevabını vermektedir. Çünkü onların da bahsettiği gibi her ne kadar çağımızda görsel bir bombardıman altında olsak da çocukların, gördükleri nesnelere ayırt edebilmeleri ve sınıflandırabilmeleri için görsel okuryazar olmaları gerekir. Böylece çocuklar dilsel metinle-görsel metin arasında ilişki kurup çok daha kolay bir şekilde öğrenme sürecini sürdürecektir. Michael ve çalışma arkadaşları söz konusu eserde bu noktaya özellikle vurgu yaparlar:

"Picture books are a perfect vehicle for opening a child's eyes to the beauty and power of art, because they do not function like other books, where words alone tell a story or convey information." (Michael, 2012: 29)

"Resimli kitaplar çocukların gözlerini sanatın güzelliğine ve gücüne açmak için muhteşem bir araçtır, çünkü onlar diğer kitaplar gibi bir hikâyeyi ya da bilgiyi yalnızca kelimelerle aktarmazlar."

Bunun yanında dilsel metin ve görsel metin arasında bir başka ilişki daha vardır. Dilsel metin görsel metindeki öyküyü anlatır ama görsel metin sadece dilsel metindeki öyküyü anlatmaz, çok daha fazlasını içerir. Bu resim sanatının kendi özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Çocuk Kitaplarındaki Görsel Metinlerin İşlevleri

Yukarıda söylediğimiz en temel işlevleri dışında, çocuk kitaplarındaki görsel metinlerin daha birçok farklı işlevleri vardır. Bunlardan en önemlisi, bu metinlerin çocuklara kazandırdığı estetiksel bakış açısıdır. Nitekim iyi resmedilmiş bir görsel metin, sadece çocuğun duygularını harekete geçirmekle kalmaz aynı zamanda çocuğun yaratıcılığını ve sanata karşı duyarlılığını da geliştirir. Bilindiği gibi küçük yaşta sanata karşı ilgisi oluşan çocuk; ileriki yaşlarında daha yaratıcı, kendisiyle ve dünyayla daha barışık ve önüne gelen problemleri çözmede daha başarılı olmaktadır.

Öte yandan görsel metinde resmedilen nesnelere, çocuğun algı dünyasını geliştirdiği yargısı yadsınamaz bir gerçektir. Farklı boyutlarda, farklı açılardan çizilen nesnelere gerçek dünyayla ilişkilendiren çocuğun çevresindeki nesnelere karşı duyarlılığı artar ve çocuğun hayal dünyası genişler.

Ayrıca görsel metindeki varlıkların duygu durumu çocuğun duygusal zekâ gelişimini doğrudan etkilemektedir. Nitekim görsel metindeki mutlu bir tavşan yavrusu ya da endişeli bir kurbağa bu duygu durumlarını çocuğun da hissetmesini sağlayarak ondaki empati duygusunu geliştirecektir.

Bütün bunların yanında, kitaplardaki görsel metinler de aynı yazımsal metinlerde olduğu gibi kültürel kodlar taşımakta ve bu kültürel kodlar da kültürel değerleri yeni nesillere aktarmaktadır. Yuri Lotman bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Metin yalnız yeni anlamlar üreticisi (jenaratör) değil, ayrıca kültürel belleğin toplayıcısıdır (kondensatör). Metin kendi önceki bağlamlarına ilişkin belleği koruma yeteneğine sahiptir. Bu olmadan tarihsel bilim olanaksızdır, çünkü önceki çağların kültürü (ve geniş anlamda, yaşam görüşleri) bize kaçınılmaz olarak fragmanlar hâlinde gelir. Eğer metin bir alıcının beyininde kendi kendine kalacak olsaydı, geçmiş bize birbiriyle ilişkisiz kalıntıların mozaïği olarak görünürdü. Ama alıcısı için metin her zaman onarılan bütünsel anlamın metonimisi, ayrılmış olmayan özün ayrılmış göstergesidir. Verili metnin içinde anlamlılık kazandığı ve belli bir biçimde içinde cisimlendiği bağlamlar toplamı, metnin belleği olarak adlandırılabilir. Metin tarafından kendi çevresinde oluşturulan anlamsal uzam, dinleyicinin bilincinde yatan kültürel bellekle (gelenek) belli bir korelasyona girer. Sonuçta metin yeniden semiyotik bir yaşam kazanır. Bütün kültürler üzerlerine meteor yağmuru gibi, dört bir yandan düşen rastlantısal, birbirinden ayrı metinlerle sürekli bombalanmaktadır. O ya da bu kültüre etkide bulunan belli bir tutarlı gelenek içinde yer alan metinlerden değil, birbirinden ayrı ve rahatsız edici olan saldırılardan bahsediyoruz. Eğer metinlerin kendi belleği olmasaydı ve kendi çevrelerinde belli bir semantik hâle yaratmasalardı, bütün bu saldırılar temel kültürel sürecin dışında bulunan nadir müze eşyaları olacaktı. Ama kültürün dinamiğini canlandıran önemli etkenler olarak ortaya çıkarlar. Kendi içinde gelecekteki gelişimin programını barındıran tohum gibi, metnin de donuk olması ve kendinde mevcut olanla değişmez olmaması bununla ilişkilidir. Yapısının daha sonlanmamış iç belirliliği yeni bağlamlarla kurulan temasın etkisiyle onun dinamiği için bir rezerv yaratmaktadır.” (Lotman, 2012: 24-25)

Bu bağlamda bakıldığında, çocuk kitaplarındaki görsel metinlerde resmedilen kahramanların duruş şekillerinden giysilerine, nesnelere üzerinde kullanılan renklere, hayvan figürlerine, desenlere ve çizimlere dek birçok kültürel kodun aktarıldığını söyleyebiliriz. Bu kültürel kodlar eserlerde (Lotman’ında söylediği gibi) bir kültürel bellek oluşturur. Bu kültürel bellek sayesinde çocuk, içinde yaşadığı toplumun kültürel yapısını tanıyarak ve anlamada önemli bir yol kat eder.

Çocuk Kitaplarındaki Görsel Metinlerde Yer Alan Ögeler

Kitaplarda yer alan görsel metinleri oluşturan çizerler, eserlerinde okuyucu kitlesini etkileyebilmek için resim sanatına ait olan temel öğeleri kullanırlar. Bu öğelerin etkili kullanımı görsel metinlerin sanatsal değerini ortaya çıkarmakta ve hedef kitle olan çocukların esere olan ilgisini arttırmaktadır. Çocuk kitaplarındaki görsel metinler ele alınırken bu öğeler üzerinde mutlaka durulmalı ve bu öğelerin derin yapıdaki anlamlarının dilsel metinle olan uyumu ortaya çıkarılmalıdır. Görsel bir metnin önemli unsurlarını oluşturan çizgi, şekil, renk, doku, uzam, kompozisyon ve perspektif ve görsel metnin tasarımı üzerinde sırasıyla ayrıntılı olarak durmak yerinde olur:

a) Çizgi: Resimlerde yer alan çizgiler, görsel metindeki hareketi, mesafeyi ve duygusal tepkileri belirtir. Nitekim David L. Russel’in belirttiği gibi (Russel, 1997:117); eğrisel ve dairesel çizgiler sıcaklık ve güvenlik, keskin ve zigzaglı çizgiler heyecan ve hızlı hareket, yatay çizgiler sakinlik ve durgunluk, dikey çizgiler de yükseklik ve uzaklık izle-

nimi uyandırır. Dolayısıyla görsel metinlerdeki çizgilerin nasıl kullanıldığı görsel metnin anlamsal yapısı için çok önemli bir rol oynamaktadır.

b) Şekil: Görsel metindeki şekiller, hedef kitle olan çocukların yaşına göre basit ya da karmaşık olabilirler. Görsel metindeki baskın şekiller, okuyucunun duygusal reaksiyonlarını harekete geçirmede etkilidirler. Örneğin, gruplandırılmış büyük şekiller durgunluğu ya da başarısızlığı simgelerken, açısız şekiller de heyecanlı ve duygusal tepkileri simgelemektedir.

c) Renk: Renk, görsel metinlerde okuyucu kitlesinin duygularını harekete geçiren en önemli öğedir. Resimlerde kullanılan renklerin üç türlü özelliği vardır.

Birincisi; rengin kendisidir. Rengin kendisi ve kullanım yeri kültürel kodlu mesajlar içermekle birlikte, görsel metnin anlam yapısının oluşmasındaki en önemli öğelerden birisidir çünkü renkler tek başlarına bile anlamsal bir yapıya sahiptirler. Nitekim Medine Sivri, bu durumu *Paul Eluard ve Nâzım Hikmet'te Renklerin Dili Şiirde Renkler Açısından Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* adlı kitabında şöyle açıklamaktadır:

“*Ruhbilimciler renkleri sıcak ve soğuk diye ikiye ayırdılar; birinci gruptakiler uyum ve canlılık sürecine göre belirlendiler (kırmızı, portakal rengi, sarı); onların uyarıcı, coşku verici bir güçleri vardır; ikinci gruptakiler (terslik) zıtlık ve düşüş sürecine göre belirlenirler (mavi, çivit, mor); dinginleştirici, yatıştırıcı güçleri vardır.*” (Sivri, 2008: 39-40)

İkincisi; rengin tonudur. Açık tonlu ya da koyu tonlu renkler görsel metnin anlam yapısı için önemlidir. Örneğin korku dolu sahnelerin resmedildiği sayfalarda koyu tonlu renkler hâkimdir.

Üçüncüsü ise rengin doygunluk özelliğidir. Parlak ya da donuk olmasına göre kullanılan renkler, görsel metnin derin yapısındaki anlama katkıda bulunurlar. Örneğin neşeli bir ortamın vurgulanması için parlak renkler kullanılmaktadır.

d) Doku: Doku, çocuk edebiyatı kitaplarında görsel metinlerde tasarımcı ve çizer tarafından ortak yaratılan pürüzlü, pürüzsüz, sert ve yumuşak gibi dokusal izlenimlerdir. Eğer çizer, resimdeki bir öğeyi vurgulamak istiyorsa dokusunu farklılaştırarak da bunu yapabilir. Günümüzde, dokunma duyusunu harekete geçiren farklı dokusal yapılardan oluşan çocuk kitaplarının sayısı hızla artmaktadır.

e) Uzam: Olayların geçtiği yer olarak adlandırılan uzam, görsel metindeki en önemli unsurlardan biridir. Görsel metinde yer alan uzamlar, çocukların içinde buldukları uzamın yapısını kıırarak onları yeni soyut uzamlara taşırlar. Bu nedenle çocukların algılarını ve hayal güçlerini geliştirirler.

f) Kompozisyon ve Perspektif: Kompozisyon kısacası resimdeki diğer öğelerin ve detayların düzenlenmesidir. Çocuk kitaplarındaki her sayfada dilsel metne bağlı kalarak bir kompozisyon oluşturulur. Oluşturulan bu kompozisyonda çizerin en zor işi sayfalar arasındaki birliği ve farklılığı aynı anda sağlama zorunluluğudur. Bir bütün olarak görsel metindeki etkili bir kompozisyon ancak bu şekilde sağlanabilir.

Perspektif asıl olarak üç boyutlu nesnelerin iki boyutta çizilmesi demektir. Ama görsel metindeki perspektif, resimlerde yer alan nesnelerin okuyucuya göre olan pozisyonun ve uzaklığının belirlenmesidir. Resimdeki odak noktası ve görüş açısına göre nesnelerin yerleri perspektifle belirlenir. Kompozisyon oluşturmada resmin perspektif noktası önemli bir unsurdur.

g) Görsel Metnin Tasarımı: Çocuk kitaplarındaki görsel metnin tasarım şekli de görsel metnin oluşturduğu derin yapıdaki anlamla yakından ilgilidir. Eserdeki sayfa düzeni, görsel metindeki ritim ve hareket eserin tasarımıyla ilgili unsurlardır.

Sayfa düzeni, görsel metin için anahtar bir rol oynamaktadır. Resimlerin her sayfada konumlarının ve kapladıkları boyutların farklı oluşu, dilsel metnin görsel metin içindeki (ya da dışındaki) konumlanışı gibi konular sayfa düzeniyle ilgilidir. Bunun yanında sayfanın kendi boyutu da hedef okura göre değişmektedir. Russel bu değişimi şöyle açıklamaktadır:

“We tend to associate very small books and very large books with the youngest readers-small books are easy for little hands to handle and large books are eye-catching. Medium-sized books, on the other hand, tend to be more complex. The point is that these issues must be considered by the writer, artist and editor before a book is produced; and how these issues are handled will affect our response to a book.” (Russel, 1997:127)

“Biz genellikle çok küçük veya çok büyük kitapları genç okurlarla ilişkilendiririz, küçük kitaplar küçük eller için uygundur, büyük kitaplarsa göz alıcıdır. Öte yandan orta boyuttaki kitaplar daha karmaşık gibi görünür. Bir kitap üretilmeden önce tüm bu konular yazar, çizer ve editör tarafından birlikte düşünülmelidir; bu konuların nasıl ele alındığı da bizim kitabı alımayışımızı etkileyecektir.”

Ayrıca görsel metinlerin sayfadaki konumlanışı da önemlidir. Bazı sayfalarda görsel metnin parçası olan resmin, sayfanın tam ortasında, sınırları belirlenmiş olarak yer alması, bazı sayfalarda da resmin sayfayı tamamen kaplaması görsel metindeki derin anlam için önemli bir unsurdur.

Ritim, figürlerin ya da nesnelerin görsel metin içinde tekrarlanarak resmedilmesi- dir. Ritimleşen figürler ya da nesneler dilsel metnin anlamsal yapısına uygun olmalıdır. Hareket ise görsel metinde yer alan nesnelerin boşluklardaki ya da birbirleri arasındaki ilişkide değişiklik olarak tanımlanabilir. Görsel metindeki nesneler, renklerin kullanımı, ışığın kontrastlığı ya da hareketli fırça darbelerinin kullanımı gibi yöntemlerle hareketlendirilebilir. Ayrıca farklı hareket teknikleri de kullanılabilir. Örneğin tamamlanmamış hareket tekniği özellikle resimlerde kullanılan ilginç bir tekniktir. Bu tekniğe göre resimde yer alan hareket tamamlanmaz, resme bakan izleyici kendi hayal gücü ile hareketin geri kalanını bütünlü.

Tüm bu bilgilerin ışığında yapılan tespitlerin somutlaşması açısından uygulamalı bir örnek sunmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bunun için çok uzatmamak adına bir kitap kapağını okumayı uygun bulduk ve Aytül Akal’ın *Açıl Maske Açıl* kitabının ön kapağını bu bilgiler ışığında gösterge bilimsel açıdan okumaya çalıştık.

4. Aytül Akal’ın *Açıl Maske Açıl* Eserinin Kitap Kapağının İncelenmesi

Aytül Akal’ın *Açıl Maske Açıl* eserinin kitap ön kapağını, gösterge bilimsel yöntemleri de kullanarak şöyle okuyabiliriz:

Öncelikle kitap ön kapağının en üstünde yer alan dilsel göstergeler dikkat çekmektedir. Kitabın yazarının ve çizerinin adı, büyük puntolarla yan yana ve düz olarak yazılmıştır. Bu iki adı birbirinden büyük bir nokta ayırmaktadır. Bu iki adın altında yer alan

daha büyük puntolarla ve yay biçiminde kitabın adı yazılmıştır. Burada, kitabın adının yazılış biçimi ve büyüklüğüyle yazar / çizer adlarının yazılış ve biçimleri karşılık oluşturmaktadır.

Yazar / Çizer adları	kt.	Kitabın adı
Düz biçimli / küçük puntolarla	kt.	Yay biçiminde / büyük puntolarla

Kuşkusuz bu karşıtlığın en büyük sebebi eserin adını ön plana çıkarmaktır. Çünkü kitabın adı, hem büyüklüğü hem de farklı biçimiyle, eserin hedef kitlesi olan çocuk okurlarda merak uyandıracaktır. Kitap adının yay biçiminde bir çizgisellik oluşturması, güven ve sıcaklık duygusunu vermekle birlikte aşağısındaki resimleri de kapsayacak şekilde tasarlanması çocukların hayal dünyasına gönderme yapmasını sağlamaktadır. Bilindiği gibi keskin hatlar, düz çizgiler sınırlılığa gönderme yaparken; oval ve dairesel çizgiler de sınırsızlığa, dolayısıyla da hayal dünyasına gönderme yapar.

Ayrıca kitap adının kabartmalı bir şekilde yazıldığını görmekteyiz. Bu özellik de kitabın hedef kitlesi olan 5-7 yaş arası çocukların harfleri dokunarak da tanıyabilmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle de kitabın kapağı, hem görme hem de dokunma duyusuna gönderme yaparak çocuğun algısını kendi üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Yazar / çizer adlarıyla eserin adı arasında yer alan karganın önünde, daha küçük puntolarla yazılı olan *GAK!* dilsel göstergesi de sonundaki ünlem işaretiyle sessel vurgu yaparak bu yoğunlaşmaya katkı sağlamaktadır.

Görsel göstergelere baktığımızda; kitap adının altında yer alan bölümde altı tane çocuk ve onların önünde koşan bir kedi resmedilmiştir. Sol üst köşede de, yazar / çizer adlarının ve kitap adının ortasında yer alan bir karga bulunmaktadır. Karga, kedi ve çocukların hareket yönü, sayfanın solundan sağına doğrudur. Hareketin yönü soldan sağa doğru olduğu için, koşan çocuklar ve kediyle birlikte uçan karga, metnin içine doğru yönelmiş gibi resmedilmişlerdir. Bu da eserin hedef kitlesi üzerinde merak uyandırmaktadır.

Çocukların giysilerine baktığımızda, kostüm giymemiş üç çocuğun giysilerinin farklı renklerde olduğunu görmekteyiz. Çocuklar arasındaki en uzun boylu ve tam sayfanın ortasına gelecek biçimde resmedilmiş kıvrıkcık saçlı kız çocuğunun giysisinin diğerlerine göre daha koyu bir tonda çizilmesi dikkatleri onun üzerine çekmektedir. Bunun yanında, diğer çocuklara göre kapladığı boyut bakımıyla da bu kız çocuğunun görsel metnin kahramanı olduğunu söyleyebiliriz.

Çocukların hepsinin el ve ayak açıları, geniş açı olacak biçimde tasarlanmıştır. Sadece sayfanın tam ortasında yer alan kıvrıkcık saçlı kız çocuğunun ve onun arkasındaki kostümlü çocuğun ellerinden bir tanesi ağızlarına gelecek biçimde resmedilmiştir. Bunun yanında maskesiz olan çocukların hepsinin gözleri ve yüz mimikleri, mutlu olduklarına gönderme yapmaktadır. Çocukların el ve ayak açılarının geniş biçimde resmedilmesi, mutlu yüz mimikleri ve koşar hâlde resmedilmeleri özgürlük kavramını çağrıştırmaktadır. Nitekim arkalarındaki fonun, sadece bazı belli belirsiz fırça darbeleri dışında, beyaz renkte olması, yani sınırları çizilmemiş ve belirsiz bir uzamda olmaları da özgürlük kavramına gönderme yapmaktadır. Bunun yanında başları bir maskeyle kapanmamış çocukların hepsinin farklı irksal özellikler taşıdığı belirgindir. En alttaki siyah tenli çocuk Afrika kıtasındaki insanların irksal özelliklerini, onun önündeki sarı saçlı kız çocuğu Kuzey Av-

rupa'daki insanların ırksal özelliklerini ve en üstte yer alan kostümlü ama maskesini çıkarmış olan kız çocuğu ise Uzak Doğu ülkelerinde yaşayan insanların ırksal özelliklerini belirgin bir şekilde taşımaktadırlar. Bu ise “farklılıkların birlikteliği” temasına gönderme yapmaktadır. Burada, kostümlü ama maskesini çıkarmış olan çekik gözlü kız çocuğuyla maskelerini çıkarmamış diğer iki çocukla karşıtlık yaratılmıştır. Maskesini çıkaran kostümlü kızın farklı bir ırka mensup olduğu ve yüz mimiklerindeki mutluluğu belirgin bir şekilde görülürken, kostümlü çocukların mutluluklarının ve farklılıklarının görülememesi arasında karşıtlık bulunmaktadır. Bu karşıtlık eserin adı olan *Açıl Maske Açıl* sözcüsüne gönderme yaparken aynı zamanda hem görsel metnin hem de dilsel metnin içeriklerine bir öngönderim yapmaktadır. Bu ön gönderimde daha derin yapıda tek tiplilik / farklılık karşıtlığını barındırmaktadır. Çocukların tek tıpsel bakış açısını aştığı iletisi, onların farklılıklarına rağmen birlikte aynı yöne doğru gülümseyerek koşarken resmedilmesiyle verilmiştir. Tam da bu iltiye uygun olarak karganın, kitap adının da üstünde resmedilmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü karga, mitolojilerde zekânın sembolü olarak görülür. Bilindiği gibi, hayatımızdaki farklılıkların bizleri geliştirip zenginleştirdiği gerçeği ancak bir bilinçle kavranabilir. Karganın resmedilmesi, bu bilinçle gönderme yapmasıyla anlamlıdır.

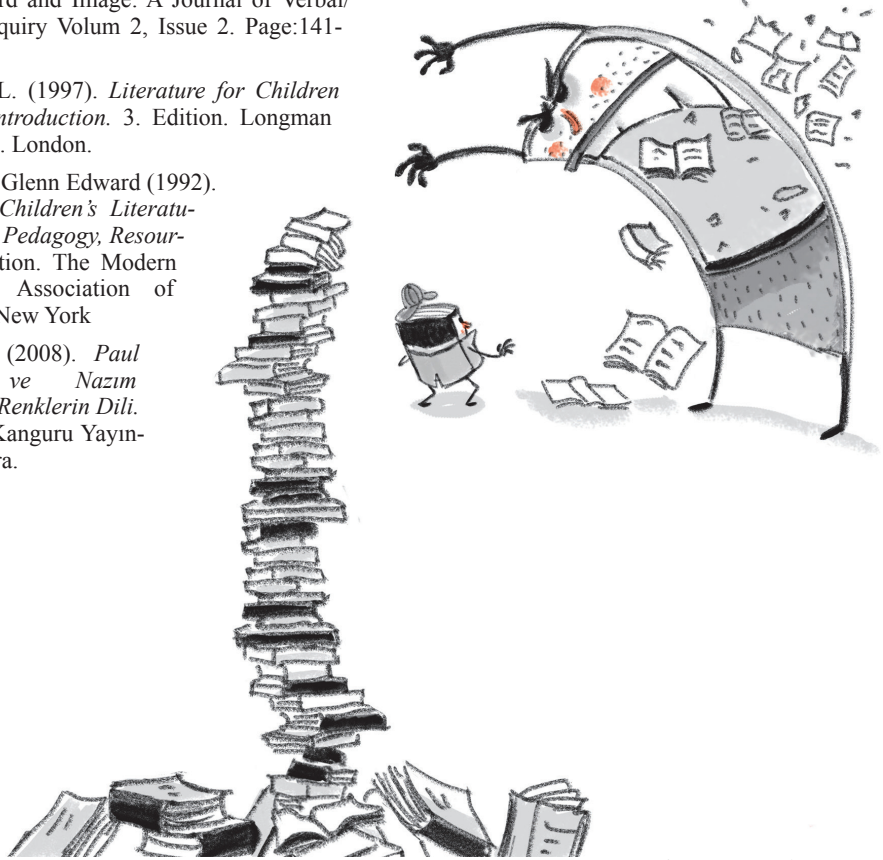
Okurla temasın ilk sağlandığı bölüm olan ön kapak, eserin en önemli kısmıdır. Bu nedenle hedef okur kitlesinde merak uyandıracak ve onu içine çekecek biçimde tasarlanması da oldukça önemlidir. Nitekim incelediğimiz eserin ön kapağının yüzde seksenden fazlasının görsel öğelere ayrılmış olması ve bu görsel öğelerdeki varlıkların özel çizimlerle (çocukların ve kedinin koşar biçimde, karganın da uçar biçimde) hareketli bir biçimde, çok çeşitli renklerle resmedilmesi, eserin hedef kitlesi olan 5-7 yaş arasındaki çocuk okurun ilgisini daha çok çekecektir. Bütün bunlar yanında, görsel öğelerdeki kompozisyon yapısının metnin başlığına ve içeriğine uygunluğu da eserin kalitesini arttırmaktadır. Çünkü hedef okur olan 5-7 yaş arasındaki çocuk okur, ancak görsel ve dilsel metnin birbirine uyumlu olduğu eserlerle kavramsal ve varlıksal kavramları daha iyi anlamlandırabileceklerdir.

5. Sonuç

Ülkemizde çocuk edebiyatı alanındaki eserlerde yer alan görsel metinler çoğunlukla bilimsel yöntemler ışığında değil genel söylemlerle değerlendirilmektedir. Çocuk kitaplarındaki görsel metinler eleştirilirken bir önceki bölümde ele aldığımız görsel metne ait öğelerin hemen hemen hiçbirisi derinlemesine incelenmemektedir. Bu da çocuk kitaplarındaki görsel metinlere yönelik yönlendirici ve değerli bilimsel çalışmaların eksik kalmasına neden olmaktadır. Bizce görsel metni oluşturan bu öğelerin hepsi tek tek ele alınmalı ve görsel metnin yapısındaki rolleri ortaya konulmalıdır. Böylece görsel metindeki anlam yapılarının nasıl oluştuğu, içerdiği kültürel kodlar, çocuğa göreliği, estetik yönü gibi konular daha derinlemesine incelenebilecektir. Örneğin bir örnekle de gösterdiğimiz gibi; çağdaş eleştiri kuramlarından biri olan gösterge bilimi, görsel metindeki tüm bu yapıları ayrı ayrı ele alır, bu öğelerin birbirleriyle ve derin yapıyla olan ilişkilerini en ince detaylarına göre ortaya koyar ve en sonunda da görsel metnin derin yapısına ulaşır. Böylece incelenen eser daha detaylı ve daha bilimsel bir eleştiri süzgecinden geçer. Unutmamalıyız ki nitelikli eleştirilerin bilimsel metotlarla ortaya konması nitelikli eserlerin de çoğalmasını ve gelişmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akal, Aytül-Delioğlu, Mustafa (2012). *Açıl Maske Açıl*. 2. baskı. Uçanbalık. İzmir.
- Günay, Doğan- Parsa, Alev P. (2012). *Görsel Gösterge Bilim İmgenin Anlamlandırılması*. 1. Baskı. Es Yayınları. İstanbul.
- (Editors) Hearne, Betsy-Sutton, Roger (1992). *Evaluating Children's Books: A Critical Look*. 1.Edition. Allerton Park Institute. Illinois.
- (Editor) Hunt, Peter (1992). *Literature for Children Contemporary Criticism*. 1.Edition. Routledge Publishing. New York.
- _____, (1999). *Understanding Children's Literature*. 1. Edition. Routledge Publishing. New York.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (1997). *Çocuk Yayınları Sempozyumu Bildiriler 11-13 Kasım 1981* Ankara. 1. baskı. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Lotman, Yuri (2012). *Düşünen Dünyaların İçinde İnsan-Metin-Semiyosfer- Tarih*. 1. baskı. Bilgesu Yayınları. Ankara
- Michael O. Tunnel-James S.Jacobs-Terrell A. Young- Gregory Bryan (2012). *Children's Literature Briefl*. 5. Edition. Pearson Education. Boston.
- Moebius, William (1986). *Introduction to Picturebook Codes*. Word and Image: A Journal of Verbal/ Visual Enquiry Volum 2, Issue 2. Page:141-158
- Russel, David L. (1997). *Literature for Children A Short Introduction*. 3. Edition. Longman Group Ltd. London.
- (Editor) Sadler, Glenn Edward (1992). *Teaching Children's Literature: Issues, Pedagogy, Resources*. 1.Edition. The Modern Language Association of America. New York
- Sivri, Medine (2008). *Paul Eluard ve Nazım Hikmet'te Renklerin Dili*. 1. baskı. Kanguru Yayınları. Ankara.

Resim: Duygu Cigal